

EMIL RACOVIȚĂ – TRIPLU EXPLORATOR ÎN CERCETAREA BIOLOGICĂ

Prof. dr. Violeta ȘIPOȘ
Liceul Teoretic „Liviu Rebreanu” din Turda

Abstract: *A world-renowned scientist, Emil Racoviță was born in Iași, on November 15, 1868, coming from an old family of Moldavian boyars. His father, Gheorghe Racoviță, a magistrate by profession, was one of the founding members of the “Junimea” Literary Society, and his mother, Eufrosina Racoviță, born in Stamatopol, was a talented pianist. According to his father’s wish, he attended the Faculty of Law in Paris, but he did not give up his dream either and in parallel, he attended the anthropology courses at the Faculty of Sciences. After obtaining his law degree, he fulfilled his duty to his heart and enrolled at the Faculty of Science at the Sorbonne University. In 1891 he graduated from this faculty as well, then worked at the Arago laboratories in Banyuls-Sur-Mer where he studied underwater life. He enrolled for a doctorate and on March 15, 1896 defended his thesis on *Le lobe céphalique et l’ encéphale des annélides polychètes (Cephalic lobe and brain of polychaete annelids)*. In May 1896 he received a letter from a member of the “Belgica” expedition, Henryk Arctowski, asking him to be part of the team going to the South Pole. The expedition began on August 16, 1897, from the port of Antwerp, where Emil Racoviță joined the 18 men in the crew, and lasted until November 18, 1899. The period between March 1898 and February 1899, when the “Belgica” was a prisoner of ice was auspicious because Emil Racoviță embarked on the study of the life and behaviour of whales, penguins and some species of Antarctic birds, these observations remaining a classic work in the literature of this science. After the Union of December 1, 1918, Victor Babeș persuaded him to move to Romania and appointed him director of the Institute of Biospeology in Cluj, the first and only one of the kind in the world at that time. He was appointed professor at the Faculty of Sciences of the University of Cluj, moving the Center for Speleological Research from Paris to Cluj. Here, in addition to the classes dedicated to college students, Racoviță also led the research program of the caves in the Apuseni Mountains. He exploited more than 1,200 caves in Europe and Africa and collected more than 50,000 cave fauna exhibits. Between 1920 and 1947 he was director of the Institute of Speleology and then senator of Romania (1922-1926), rector of the University of Cluj between 1929 and 1930 and President of the Romanian Academy (1926-1929). Triple explorer in biological research, Emil Racoviță was the first biologist to study the Antarctic living environment, oceanographer and speleologist. He died on November 17, 1947, in Cluj and is buried in the Central Cemetery of Cluj-Napoca.*

Keywords: *Scientist, speleology, underground ecosystems, cave, research*

Savant de renume mondială, Emil Racoviță s-a născut la Iași, la 15 noiembrie 1868, provenind dintr-o veche familie de boieri moldoveni. Tatăl acestuia, Gheorghe Racoviță, de profesie magistrat, a fost unul din membrii fondatori ai Societății literare „Junimea”, iar mama, Eufrosina Racoviță, născută Stamatopol, a fost o pianistă de talent. L-a avut frate pe Alexandru Racoviță și soră pe Margareta

Racovița. Copilăria și-a petrecut-o la Șurănești, comuna Dănești, județul Vaslui, sat care astăzi îi poartă numele. Când s-a născut Emil Racovița, familia locuia pe strada Lascăr Catargiu, nr. 36, în Iași. S-a bucurat de o educație aleasă atât în țară, cât și în străinătate. Își începe studiile gimnaziale la Școala din Păcurarii Iașiului, unde l-a avut învățător pe nimeni altul decât pe Ion Creangă, alături de care mergea dimineața la școală, învățând de la marele povestitor discursul oratoric. După două clase gimnaziale, a urmat liceul la „Institutele Unite”, unde a fost coleg cu Grigore Antipa, de care l-a legat o prietenie adevărată până la moarte, și unde i-a avut profesori pe istoricul Alexandru D. Xenopol, chimistul Petre Poni și geologul Grigore Cobălcescu, acesta din urmă fiind și cel care l-a atras cel mai mult și în cinstea căruia, după douăzeci de ani, în expediția sa de la bordul navei „Belgica”, a botezat o insulă din Țara de Foc cu numele „Insula Cobălcescu”. Își ia diploma de bacalaureat în Litere și Științe la 15 septembrie 1886. Din dorința tatălui, urmează Facultatea de Drept din Paris, dar nu renunță nici la visul său și urmează în paralel cursurile de antropologie de la Facultatea de Științe. După ce obține diploma în drept, își îndeplinește și datoria față de inima sa și se înscrie la Facultatea de Științe de la Universitatea Sorbona. În 1891 promovează și această facultate, apoi lucrează la laboratoarele Arago de la Banyuls-sur-Mer unde studiază viața subacvatică. Se înscrie la doctorat și la 15 martie 1896 își susține teza cu lucrarea *Le lobe céphalique et l' encéphale des annélides polychètes (Lobul cephalic și encefalul anelidelor polichete)*. Tot acum debutează în „Anuarul geologic universul” (volumul VIII, apoi IX și X) cu articole despre geologia și paleontologia României. Publică și în „Arhivele de zoologie” studii despre cefalopode și crabi, iar după doi ani este ales membru al Societății Zoologice a Franței, în 1900 membru în Consiliul de administrație, iar în 1925 este ales președinte de onoare al Societății.

Trebuie să se întoarcă în țară pentru efectuarea stagiului militar, dar în mai 1896 primește o scrisoare de la un membru al „Belgiciei”, Henryk Arctowski, care îi cere să facă parte din echipa care va merge la Polul Sud. Fără a sta pe gânduri, se alătură echipei de temerari care făceau o expediție la bordul navei „Belgica”. Este de precizat, dacă am vorbi despre naționalitatea membrilor „Belgicii”, că aceasta poate fi considerată internațională, pentru că la bordul navei au fost belgieni, norvegieni, un american, un român și doi polonezi. Expediția a început la 16 august 1897 din portul Anvers, unde Emil Racovița s-a alăturat celor 18 de oameni în echipaj, și a ținut până la 18 noiembrie 1899. Trebuie remarcat că ținta savantului, cât și a celorlalți 18 temerari nu a fost Polul Sud, Racovița cu modestia lui caracteristică a spus doar că mergem „să explorăm, să vedem care e viața”.

În drumul spre Polul Sud, „Belgica” a făcut o escală la Rio de Janeiro, la 22 octombrie 1897, iar până la Punta Arenas mai erau de străbătut câteva săptămâni. În timpul traversării Atlanticului, Emil Racovița a suferit de rău de mare, așa că s-a hotărât să se îmbarce la Rio pe un pachebot care să-l ducă la Punta Arenas în doar șase zile. S-a îmbarcat la bordul navei „Oravia”, unde urma să îl cunoască pe savantul argentinian Francisco Moreno, care se afla într-o expediție prin Patagonia sudică, însărcinat fiind cu delimitarea frontierei dintre Chile și Argentina. Această expediție a durat din 5 până în 22 noiembrie, nefiind niciodată cunoscută naturaliștilor și cu

atât mai puțin publicului larg. S-au găsit doar niște impresii și notițe despre această călătorie, consemnate de Racoviță în carnetul său, fiind ulterior completate cu documente științifice ale vremii. Aici, Racoviță face însemnări, pe cât de științifice, pe atât de plastice și de poetice, demne de atributele unei creații literare: „Trecem printr-o pădure de fag din specia *Nothofagus pumilio* sau «Lenque», care coboară până la malul mării. Drumul, cu pământ negru și afânat, care ne poartă prin păduri și șesuri, dă acestei regiuni o asemănare extraordinară cu un peisaj românesc. (...) Pe apele mării vâslesc domol sute de rațe sălbaticе, între care disting cârduri imense din gâsca lui Magellan. Mi se pare cu totul excepțional să văd un firez despiciând imense trunchiuri de fag pe malul mării, căci eram obișnuit să văd acest lucru pe văile înalte ale Carpaților sau Pirineilor, pe unde nu zboară albatroșii și nu măcăie rațele sălbaticе. Ei, dar să nu uit, mă aflu în Patagonia!”¹ sau „Miriade de stele sclipesc pe bolta înaltă și vânăță. Un vânt subțire adie ușor, aducând de departe misterioasele zvonuri ale stepei”².

După expediția prin Patagonia, a urmat drumul care ducea spre Cobeza del Mar, pentru a ajunge la Punta Arenas de unde trebuia să ia drumul Antarcticii împreună cu întreg echipajul. În această expediție au luat parte nouăsprezece temerari: De Gerlache, G. Lecointe, R. Amundsen, J. Melaerts, E. Danco, H. Arctowski, A. Dobrowolski, Fr.A. Cook, E.G. Racoviță, H. Sommers, M. Van Rysselberghe, G. Dufour, H. Johansen, E. Knudsen, J. Koren, L. Michotte, J. Van Mierlo, A. Tollefsen, C.A. Wiencke. Aceștia, înarmați cu toate instrumentele necesare cercetării științifice, cu aparate de sondaj și pescuit, observator meteorologic complet, termometre, butelii submarine, microscopae, au luat decizia finală și au înaintat în regiunea antarctică sud-americană.

Vântul a fost cel care a îndreptat vasul „Belgia” spre Sud, fiind zguduită cu violență de niște valuri uriașe, urmate de furtuna din 22 ianuarie 1898, adevărată descriere literară: „Într-o clipită suprafața mării se încreți în brazde adânci. Nori groși și neguri întunecate se rostogoleau prin văzduh, iar urletul vântului se ascuțea trecând prin catargele îndoite și frânghiile zbuciumate. (...) Totul sta acum cuprins în întuneric. Pe negrul orizont se desenau contururi negre de țări necunoscute și cerul negru acoperea fioros marea cernită. Numai crestele spumoase ale talazurilor luceau albe, și din când în când un munte de gheață trecea amenințător, sclipind verzui, clătinat de furia vântului și de puterea apelor”³. Tot vântul a fost cel care a dus vasul printre masive muntoase și câmpii acoperite de zăpadă și gheață (Pământul lui Alexandru I), printre banchize, prin canalurile deschise, ghețuri zdrobite, până aceasta nu s-a mai mișcat, iar echipajul a trebuit să se pregătească de o lungă noapte polară. Descrierea celor treisprezece luni continuă cu descrieri demne de literatura peisagistică: „Neguri groase și cenușii, mânate de furtună, în stoluri neîntrerupte, întunecau cerul. Aprigul viscol curma vederea cu mișcătoarea sa perdea albă, și omătul spulberat umplea văzduhul de o pulbere mărunță ca nisipul.

¹ Dr. Dan Coman, *Emil Racoviță. Spre Sud. Prin Patagonia și spre Polul Sud*, Ediția a III-a, București, Editura Tineretului, p. 19.

² *Ibidem*, p. 21.

³ Dr. Dan Coman, *Emil Racoviță. Spre Sud. Prin Patagonia și spre Polul Sud*, ed. cit., p. 57.

În vâjăitul vântului ce ne stăpânea auzul, în vâltoarea urgiei înghețate ce ne mușca trupul, în alba întunecime ce ne lua vederile, ne simțeam așa de pierduți și așa de singuri, încât speranța ne părăsea și un singur simțământ ne mai susținea: simțământul datoriei”⁴.

Perioada martie 1898 și februarie 1899, când „Belgica” a fost prizoniera ghețurilor a fost una de bun augur pentru că Emil Racoviță s-a oprit asupra studiului vieții și comportamentului balenelor, pinguinilor și a unor specii de păsări antarctice, aceste observații rămânând clasice în literatura de specialitate a științei. Țin să precizez o astfel de experiență a lui Racoviță cu pinguinii: „Mă strecurai pe platforma stâncoasă pe care se statornicise un mare oraș de pinguini papuani și cu mulțumire îmi dădai seama că persoana mea le păru, dacă nu simpatică, dar cel puțin indiferentă. Negreșit, toți se întoarseră spre mine, mă priviră cu băgare de seamă, câțiva cetățeni mai arțăgoși scoaseră câteva țipete de protest sau de neliniște, dar văzându-mă că mă așez liniștit lângă ei, fără să le fac rău, nici nu se mai sinchisiră de mine și-și cătară de trebile lor. Am putut deci să observ în toată voia, să-i fotografiez chiar, și nu mi-a părut rău de cele câteva ore petrecute printre ei, căci ce am văzut era într-adevăr o priveliște vrednică de menționat”⁵. Aici a observat așezarea orașului papuan, platforma care avea forma unui patruleter, așezarea în centru al puilor, fiind păziți de opt pinguini bătrâni care erau supraveghetorii și ocrotitorii însărcinați cu siguranța puilor să nu cadă de sus de pe platformă: „Deîndată ce un pui se apropia de marginea periculoasă, pedagogul cel mai apropiat căsca o gură largă și cu un glas sever îl dojenea strașnic. Și dacă atâta nu ajungea, o lovitură de cioc bine plasată chema pe îndărătnic la sentimentul datoriei. Scoțând strigăte ascuțite, rostogolindu-și pântecul durduluiu, mișcându-și frânturile lui de brațe, tânărul școlar se întorcea la tovarășii lui, iar pedagogul își relua locul după ce, tacticos, așeza lângă el smocul de puf care de multe ori îi rămânea în cioc”⁶.

De asemenea s-au făcut descoperiri geografice, observații oceanografice, meteorologice, glaciologice și biologice, lucru care au îmbogățit știința de specialitate. Unii au plătit chiar cu viața această îndrăzneală de a înfrunta urgia unei lumi necunoscute. Este cazul lui Roald Amundsen și Danco, tovarăși cu Racoviță la bordul navei „Belgica”. Deși condițiile de cercetare au fost deosebit de vitrege, acest lucru nu l-a împiedicat pe tânărul savant român să-și continue cercetările, iar iarna petrecută dincolo de Cercul Polar a fost un extraordinar prilej pentru cercetătorul român de a-și lărgi orizonturile de cunoaștere, de a descoperi noi habitate, lucru care a însemnat mai târziu, nu doar o glorie în știința românească, ci l-a făcut recunoscut pe plan internațional, ca unul dintre marii biologi ai lumii. În tot acest timp se făceau observații meteorologice sistematice în legătură cu flora și fauna ținutului. A fost „sufletul” echipajului de temerari care a exploatat Antarctica, implicându-se ferm în supraviețuirea acestora. El era cel care, când tot echipajul era cuprins de disperare a spus: „Haideti să folosim timpul, să studiem locurile, să explorăm ghețurile! E o

⁴ *Ibidem*, p. 80.

⁵ Dr. Dan Coman, *Emil Racoviță. Spre Sud. Prin Patagonia și spre Polul Sud*, ed. cit., p. 70.

⁶ *Ibidem*, p. 71-72.

ocazie unică!”⁷, lucru mărturisit de Iosif Viehmann, asistentul de mai târziu al savantului. Nu a stat nicio clipă deznădăjduit, și-a folosit timpul cu folos, om al faptelor a explorat, la început singur zona unde au rămas blocați în apa înghețată pe o rază de circa 40 de km, făcând notații, desene, măsurători. A rămas în istoria științei ca „descoperitor al balenei cu cioc”⁸, iar la întoarcere a dedicat acestor mamifere o monografie. Om cu vederi largi și idei progresiste, Emil Racoviță a reușit să adune un material extrem de bogat pentru știință: „Timp de 13 luni am făcut observațiile meteorologice din oră în oră, fără a lipsi o oră. De câte ori puteam, sondam printr-o gaură făcută în gheață și pescuiam animale marine. De câte ori permitea timpul, făceam observațiile astronomice și magnetice cuvenite, și în lungi excursii observam păsările și focle ce locuiau pe banchiză.

Pe lângă acestea, am executat mii de lucrări diverse destinate apărării contra frigului sau contra sfărâmării vasului. Dezgropam <<Belgica>> din troiene, mai făceam haine și încălțăminte, ne procuram carne proaspătă de focle și pinguini, fabricam chiar instrumente de observație și pescuit”⁹. Toate acestea, timp de treisprezece luni. Tot atunci, membrii echipajului au tăiat un canal artificial de la vasul lor până la canalul natural, pe o distanță de 760 de metri. Timp de o lună au lucrat zi și noapte sfărâmând gheața cu târnăcoapele, apoi tăiau gheața cu ferăstrăul. Munca le-a fost în zadar căci o mișcare puternică de gheață a închis întregul canal. Erau din nou prizonieri gheții, mai rău decât prima oară, căci acum erau două bucăți de gheață, „Belgica” aflându-se chiar între ele, încât putea fi strivit în orice moment. Totuși ziua de 15 februarie 1899 a produs o mișcare și vasul s-a eliberat din chingile gheții. Răbdarea le-a fost pusă la grea încercare căci au fost nevoiți să mai stea alte 15 zile prinși între sloiurile de gheață mărunte, dar care i-a oprit din înaintare căci erau extrem de înghesuite. 13 martie, vasul înaintează printre icebergurile uriașe: „Presiunile erau formidabile și vaietele gheții care se crăpa asurzitoare. Era în joc moartea sau salvarea noastră”, spune Racoviță, iar în dimineața zilei de 27 martie 1899 au ancorat în portul Punta Arenas.

Materialul adunat, cercetări și observații științifice, realizat în condiții extreme, în cele mai dese cazuri, uneori chiar cu riscul pierderii propriei vieți, s-a materializat în 60 de volume despre fauna antarctică. A plecat în expediție cu puține planuri, dar la întoarcere a adus adevărate comori care încă necesită atenția specialiștilor. Un astfel de caz este micul crustaceu descoperit de Racoviță în peștera Cuerva del Drach din Insula Mallorca. Aceasta îl face pe savant să exploreze versanții Pirinei și scrie apoi lucrarea *Eseu asupra problemelor biospeologice*. S-au descoperit insule, canale și coaste antarctice noi, „Cobălcescu”, una dintre ele, alta insula „Wiencke”, un nou pământ Țara lui Danco, după numele celor doi membri ai expediției morți în Antarctica.

În 1899 apare prima fotografie subacvatică, realizată de fotografii francez Louis Marie Auguste Boutan. Acesta l-a fotografiat în timp ce Racoviță făcea

⁷ Ruxandra Hurezean, *Căutătorul. Povestea de iubire dintre un oraș și savantul lui*, în *Oameni și locuri*, 7 iunie 2013, în <https://gazetino.wordpress.com>.

⁸ Adina Șuteu, *Emil Racoviță, primul român la Polul Sud*, în „Adevărul”, 13 august 2007.

⁹ Dr. Dan Coman, *Emil Racoviță. Spre Sud. Prin Patagonia și spre Polul Sud*, ed. cit., p. 80.

investigații în zona Banyuls-sur-Mer din sudul Franței. Se presupune că fotografia a fost făcută la o adâncime de 50 de metri. În fotografie Emil Racoviță ține o plachetă cu inscripția „Photographie Sous mariné” („Fotografie subacvatică”). Din cauza emoțiilor, cel mai probabil, plăcuța a fost ținută invers de marele savant român.

Racoviță a reușit să redea plastic, cu un extraordinar talent scriitoricesc, date despre o lume despre care se știau foarte puține lucruri. Indiferent că e vorba despre pustiul rece al Antarcticei sau, mai târziu, de întunericul peșterilor, lumea lui Racoviță nu e lipsită de viață. Aceasta e plină de căldură și peste tot pulsează viața, indiferent de condițiile oricât de vitrege ar fi fost ele, pentru că, spune Racoviță: „Iubesc dobitoacele, le iubesc pe toate: nu e lighioană, oricât de urâtă și de respingătoare ar fi, care să nu aibă drept la întreaga mea simpatie. Patimile zoologice fiind stăpânite de aceleași legi sufletești ca și obișnuitele patimi omenești, pasiunea mea pentru animale este cu atât mai arzătoare, cu cât nu mi-a fost totdeauna răsplătită. Animalele nu mi-au înapoiat în lucrări științifice bune ceea ce eu le-am împărtășit într-o curată și tandră afecțiune”¹⁰. Nimeni până la Racoviță nu a zugrăvit atât de plastic frumusețile naturii, lumea oceanografică sau cea subterană. Om cu principii și direcții clare, ferm și concis, cu viziuni înaintate și convingeri progresiste, Emil Racoviță rămâne o glorie pentru știința românească și nu numai. Este savantul de renume mondială care și-a îndeplinit aproape toate dorințele și care s-a condus după principiul „to know or not to know” și nu după „to be or not to be” a prințului Danemarcei, cel mai relevant aspect rămânând considerentul *a știi sau a nu ști*, definitoriu în întreaga sa carieră. El consideră că lumea trebuie să pășească pe drumul științei căci „Evoluția omenirii, pe acest pământ de întindere limitată, a ajuns la un stadiu care, sub pedeapsa prăpădului, cere o schimbare”¹¹.

În 1900 este numit director adjunct la Laboratorul Oceanologic „Arago” din Banyuls-sur-Mer. Este momentul când își reia expedițiile pe Mediterana și studiază organisme marine, nu doar în laborator, ci și în mediul lor marin.

Atras încă din tinerețe de ideile socialiste ale vremii, Emil Racoviță a fost membru activ al cercului studenților socialiști din Franța, apoi membru al partidului socialist francez. Întors în țară, devine membru al Partidului Socialist Democrat din România, dar nu este de acord întru totul cu poziția adoptată de social democrați din perioada primului război mondial, cu timpul abandonând activitatea politică, dedicându-se cu în prealabil doar preocupărilor științifice.

După Unirea de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia, Sextil Pușcariu îl cheamă să se stabilească în Transilvania la Cluj, iar Victor Babeș este cel care îl convinge și îl numește director la Institutul de Biospeologie din Cluj, care era primul și unicul în lume, la acea dată. Dedicat acestei instituții de prim rang pentru cercetarea științifică, Racoviță și-a dedicat întreaga viață carierei de cercetare, fiind în paralel și profesor la Facultatea de Științe a Universității din Cluj, aducând cu el pe Alfred Chappuis, Jules Guiart și René Jeannel.

Se căsătorește cu Hélène Boucard cu care a avut trei copii: Renée Racoviță (1908-1982), Ioan Racoviță (1910-1938) și Andrei Racoviță (1911-1997).

¹⁰ *Ibidem*, p. 53.

¹¹ Emil Racoviță, *Evoluția și problemele ei*, în „Astra”, 1929.

La 1 februarie 1920 își sacrifică munca de 30 de ani efectuată în Franța și se mută la Cluj, fiind numit profesor la Facultatea de Științe a Universității din Cluj, mutând Centrala cercetărilor speologice de la Paris la Cluj. Aici, pe lângă orele dedicate studenților de la facultate, Racoviță conduce și programul de cercetare a peșterilor din Munții Apuseni. La 26 aprilie același an, înființează primul Institut de speologie din lume. Mânat de o curiozitate științifică greu de descris în cuvinte, Emil Racoviță se face exploatatorul peșterilor, ridicând cercetarea peșterilor la rangul de „Speologie”, devenind astfel, datorită lui, o știință de sine stătătoare. Se dedică în continuare științei ecosistemelor subterane și studiază fauna din peșteri, în special din peșterile din România, unde găsește material de studiu extrem de bogat, ghețarul Scărișoara (în 1925) fiind unul din preferințele savantului. Tot Racoviță este cel care fondează Oficiul Național de Turism (ONT), la 4 ianuarie 1936.

A exploatat peste 1200 de peșteri din Europa și Africa, a colectat peste 50000 de exponate de faună cavernicolă. Între 1920 și 1947 a fost director al Institutului de Speologie și apoi senator al României (1922-1926), rector al Universității din Cluj între 1929 și 1930 și Președinte al Academiei Române¹² (1926-1929). A publicat în „Arhiva de zoologie” șapte volume, adevărate monografii despre peșteri. Dictatul de la Viena din 1940 care făcea cadou Clujul Ungariei, îl face pe savantul Emil Racoviță să se mute la Timișoara. În data de 27 ianuarie 1942 a fost decorat cu Ordinul „Steaua României” în gradul de Mare Cruce¹³. Și Franța l-a răsplătit, a primit Legiunea de Onoare a Franței, o dată Comandor și o dată Cavalier. După 1945 se întoarce la Cluj, își reia activitatea la Institutul de Speologie, dar moare la 17 noiembrie 1947 din cauza unei pneumonii netratate.

Triplu explorator în cercetarea biologică, Emil Racoviță a fost primul biolog care a studiat mediul de viață antarctic, oceanograf și speolog. A găsit singura insectă care trăiește în Antarctica și primul care a găsit prima plantă cu flori din Antarctica, care poartă numele de *Aira Racovitzae*.

Tot lui Racoviță îi revine meritul înființării, în 1935, a Parcul Național Retezat, primul de acest fel în lume. Acesta a fost precedat de numeroase prelegeri pentru salvarea naturii, pe care savantul le-a ținut în 1930, când s-a creat Comisia Monumentelor Naturii. De asemenea trebuie amintit și subliniat remarcabilul său talent oratoric, lucru văzut atât în manuscrisele rămase, cât și în articolele din presa vremii. Este de amintit data de 23 februarie 1900, când tânărul Racoviță pășea la catedra sălii de conferințe a Universității din Paris în fața unui public care-l aștepta într-o solemnă tăcere și unde acel „bărbat înalt, cu fața bronzată și aspră”¹⁴ a vorbit despre expediția sa la Polul Sud. La fel s-a întâmplat și la Sorbona, în amfiteatrul Richelien, unde a fost întâmpinat de o mulțime imensă, care pur și simplu au luat cu asalt amfiteatrul, iar alte sute de oameni nu au mai găsit pur și simplu loc. Marile ziare prezentau cu entuziasm faimoasa expediție de la bordul navei „Belgica”. Ziare

¹² Dumitru Murariu, *Grigore Antipa și Emil Racoviță – colegi, prieteni și proeminente personalități ale științei românești și mondiale*, în „Revista Studii și Comunicări”, vol. IV, 2011.

¹³ Decret Regal nr. 265 din 27 ianuarie 1942 pentru decorațiuni, în „Monitorul Oficial”, CXIII, nr. 26 din 31 februarie 1945, partea I, p. 615.

¹⁴ Dr. Dan Coman, *Emil Racoviță. Spre Sud. Prin Patagonia și spre Polul Sud*, ed. cit., p. 5.

ca „Le Matin”, „La Dépêche”, „L' Indépendance”, „Le Passe-Temps” anunțau numele savantului român care, într-un stil propriu, a reușit ca fiecare conferință a sa să fie presărată, pe lângă datele științifice, și cu numeroase anecdote care produceau rumoare în rândurile ascultătorilor care erau fermecați de calitățile lui oratorice excepționale. Astfel, „Le Passe-Temps” încheia prin a spune: „Racoviță!... Iată un nume de care trebuie să vă amintiți. În ziua când îl veți vedea pe un afiș sau pe o carte nu ezitați: cumpărați-o sau mergeți să-l ascultați. Conferința pe care ne-a ținut-o ieri a fost o capodoperă de umor. A fost foarte amuzantă, fiind în același timp interesantă și instructivă”¹⁵

Savant de renume mondial, profesor universitar apreciat pe plan universal, ale cărui lucrări au fost traduse în toate limbile internaționale, Emil Racoviță și-a trăit ultimii ani din viață în suferință. A fost dat afară de la Universitate și deposedat de orice sursă de venit. În ciuda acestui fapt a trăit demn, dar cu amărăciunea celui care merita toată atenția statului. Chiar și ultima speranță de a reorganiza Institutul de Speologie, i-a fost spulberată de regimul care tocmai se instalase. Ca demonstrație avem mărturia prim-ministrului de atunci Petru Groza, care spune că l-a văzut pe Emil Racoviță între 1947 și 1948: „I-am văzut umbra, cu pălăria trasă pe ochi, sărăcăcios îmbrăcat, mergea pe lângă ziduri”¹⁶. Tot acesta afirmă că a întrebat despre Racoviță profesorii, foștii lui colegi de la universitate și aceștia ar fi spus că „Moare de foame!”¹⁷ Această imagine a savantului român nu face deloc cinste țării care l-a născut, chiar și Petru Groza putea interveni datorită poziției politice pe care o avea, dar nu a făcut-o. E regretabil că se întâmplă astfel de nenorociri unor oameni care merită cele mai înalte aprecieri și onoruri. Tocmai Racoviță să moară de foame și frig? Tocmai lui să nu i se găsească antibiotice pentru a fi salvat? E detestabil și revoltător. Din păcate se întâmplă astfel de evenimente regretabile. Cu siguranță că ultimii ani de viață nu s-au ridicat deloc la rangul de savant și au fost cei mai grei și necruțători. A murit, din păcate, într-un moment dificil, după încheierea celui de-al doilea război mondial, în mizerie, cauza morții fiind pneumonia survenită din lipsa antibioticelor. Există două mărturii care îi dovedesc calitățile morale înalte. Ambele sunt detaliate de Iosif Viehmann, care a fost martor ocular la cele întâmplate, imediat după război. Elvețianul Alfred Chappuis i-a cumpărat lui Racoviță un camion de lemne, dar acesta îi pune pe studenți să încarce lemnele să i le ducă lui Chappuis, făcându-se parte integrantă cu restul clujenilor: „Duceți lemnele de aici, dacă poporul meu, țara mea rabdă de frig atunci și eu voi răbda!”¹⁸ Sau întâmplarea de după vânzătoare a lui Chappuis care îi duce un borcan de smântână și o pasăre, Racoviță spune: „Luați pasărea și borcanul ăsta! Până când studenții mei vor mânca o dată pe săptămână carne de oaie cu mămligă de pute în tot cartierul, așa voi mânca

¹⁵ „Le Passe-Temps”, 1900, apud *Emil Racoviță. Spre Sud. Prin Patagonia și spre Polul Sud*, ediție apărută sub îngrijirea dr. Dan Coman, Ediția a III-a, București, Editura Tineretului, p. 6.

¹⁶ *O mărturie a lui Petru Groza despre sfârșitul lui Traian Vuia*, în „Historia Special”, nr. 26, 28 martie-1 iulie 2013.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Ruxandra Hurezean, *Căutătorul. Povestea de iubire dintre un oraș și savantul lui*, în *Oameni și locuri*, 7 iunie 2013, în <https://gazetino.wordpress.com>.

și eu!”¹⁹ În acele vremuri cumplite de după război, când chiar era vorba de o criză, Racoviță spunea: „Omenirea merge mai departe, nu vă pierdeți speranțele!”²⁰ A avut acea abilitate de încurajare, a avut acea speranță dătătoare de viață.

Cultura și civilizația unui popor sunt legate intrinsec de valorile pe care le-a dat omenirii. Cum marile valori ale neamului românesc, sunt apreciate de cele mai multe ori post-mortem, dovadă clară și cazul savantului Emil Racoviță, de soarta căruia statul nu s-a îngrijit, mai mult, în ultimii ani ai vieții l-a dat afară din universitate, luându-i-se astfel dreptul la viață, apusul vieții savantului stă dovadă clară a felului cum ne raportăm noi la valori. Acest mod defectuos de gestionare a valorilor nu este nou, ci vechi de când lumea și se aplică cu certitudine în țara noastră. Emil Racoviță reprezintă un apogeu greu de atins, încă mai există notițe care trebuie cercetate, dar acest lucru nu este la îndemâna oricărui cercetător. Emil Racoviță reprezintă un moment de referință în evoluția omenirii, el este nu doar un om al timpului său, ci și unul dintre acei oameni rari, care a reușit să fie promotorul a trei domenii: a studiat mediul antarctic, apoi oceanografia, unde a fost pionier făcând scufundări și mediul spelear, lumea viețuitoarelor din peșteri. Momentul „Belgica” reprezintă doar începutul unei frumoase cariere ce face munca de construcție a acestor domenii. Lui îi revine meritul de a fi trasat noi domenii de cercetare. Deși Emil Racoviță face parte științei universale, și în primul rând celei românești, nu trebuie omis faptul că aparține și Franței, locul unde s-a format. Renumele savantului a servit ca și condiție prealabilă pentru apariția Colegiului Național „Emil Racoviță” din Cluj-Napoca, situat pe str. Mihail Kogălniceanu, nr. 9, sau Colegiului Național „Emil Racoviță” din Iași, dar și a altor instituții de prestigiu.

Doresc să las cuvântul de încheiere marelui savant Emil Racoviță, a cărui dragoste nemărginită pentru patria română și graiul românesc, încredere desăvârșită în metodele științifice și patriotismul său netulburat de nicio idee meschină sau care să contravină normelor morale spune, peste veac, în testamentul său: „... O ultimă vorbă bătrânească. Cum se zice la noi în Moldova, eu mi-am trăit traiul și mi-am mâncat mălaiul. După datina neamului meu, vedeți că nu sunt vrăjmaș de tradiții bune, mă pregătesc mai de cu vreme pentru odihna cea de veci. Ca și stăpânul micii răzășii de pe dealurile vasluiene, îmi pun în ordine încetul cu încetul treburile, îmi adun în tihnă lucrșoarele, iar când n-am altă treabă îmi dreg sculele și uneltele cu care am muncit ogorul băștinaș, ca să le pot înșira întregi și curate, așa cum le-am moștenit și eu de la tata, care a fost un om de treabă.

Și mă gândesc și la cealaltă avere, care nu-i mare, dar tot poate fi de folos urmașilor. Nu vorbesc de averea aceea căreia de obicei i se zice așa, de aceea ce se prețuiește în bani, căci a mea nu face multe parale.

Vorbesc de cealaltă, de averea culeasă timp de patruzeci de ani prin nouă țări și nouă mări, de la atâtea vietăți ce am căutat, urmărit și cercetat cu dor și drag, de aceea adunată din mii de cărți și mii de întâmplări auzite sau trăite, avere numai în foarte mică parte pusă în slove. Această avere aș vrea eu, care n-am fost altceva în

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

viața mea decât student și profesor, adică numai un universitar, și care nici nu vreau să fiu altceva, aș vrea, zic, s-o las moștenire băieților și fetelor patriei noastre.

Nu-i te miri ce bogăție, dar mie în viață mi-a priit bine și de aceea le-o ofer cu încredere, în inventarul următor:

Iubire de patrie și de grai românesc.

Dragoste de Știință.

Încredere desăvârșită în metodele științifice.

Curagiu civic de a spune adevărul totdeauna și în orice loc.

.....

În sfârșit, optimism netulburat izvorât din credința că la urma urmei tot n-o fi omenirea de azi așa de proastă, ca să-și sape singură groapa”²¹.

Bibliografie

Dr. COMAN, Dan, *Emil Racoviță. Spre Sud. Prin Patagonia și spre Polul Sud*, Ediția a III-a, București, Editura Tineretului.

Decret Regal nr. 265 din 27 ianuarie 1942 pentru decorațiuni, în „Monitorul Oficial”, CXIII, nr. 26 din 31 februarie 1945, partea I, p. 615.

HUREZEAN, Ruxandra, *Căutătorul. Povestea de iubire dintre un oraș și savantul lui*, în *Oameni și locuri*, 7 iunie 2013, în <https://gazetino.wordpress.com>.

MURARIU, Dumitru, *Grigore Antipa și Emil Racoviță – colegi, prieteni și proeminente personalități ale științei românești și mondiale*, în „Revista Studii și Comunicări”, vol. IV, 2011.

RACOVITĂ, Emil, *Evoluția și problemele ei*, în „Astra”, 1929.

ȘUTEU, Adina, *Emil Racoviță, primul român la Polul Sud*, în „Adevărul”, 13 august 2007.

O mărturie a lui Petru Groza despre sfârșitul lui Traian Vuia, în „Historia Special”, nr. 26, 28 martie-1 iulie 2013.

²¹ Conferință susținută de Emil Racoviță, preluată de dr. Dan Coman, în vol. *Emil Racoviță. Spre Sud. Prin Patagonia și spre Polul Sud*, Ediția a III-a, București, Editura Tineretului, p. 13-14.